

Тимур Литвин

ЛИТВИН Тимур Сергійович – аспірант кафедри філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка. Сфера наукових інтересів – соціальна філософія та філософія історії, проблеми мультикультуралізму.

ПРОБЛЕМА ПЛЮРАЛІЗМУ КУЛЬТУР І ЦІННОСТЕЙ У РЕФЛЕКСІЯХ ПОСТЛІБЕРАЛЬНИХ ТЕОРЕТИКІВ

У статті аналізуються мультикультурні концепції постліберальних теоретиків школи аналітичної філософії у їхньому взаємозв'язку із постмодерністським дискурсом.

Ключові слова: плюралізм цінностей, політика визнання, «ліберальний архіпелаг», агональний лібералізм, «м'який мультикультуралізм».

Мультикультуралізм попри безперечно постмодерністські витоки все ж здебільшого мислиться як елемент ліберальної політичної теорії. Якщо не рахувати противників мультикультуралізму з числа класичних лібералів, то на нашу думку доцільно виділити дві групи ліберальних теоретиків предметом філософсько-політичних рефлексій яких є мультикультуралізм. Якщо перша група теоретиків намагається вибудувати свої мультикультурні концепції не посягаючи на універсальність засад класичного лібералізму типу прав людини, свободи асоціацій, пріоритету автономії суб'єкта (приміром В. Кимліка), то друга група у своїх висновках щодо мультикультуралізму по суті виходить за межі ліберального дискурсу.

До цієї групи політичних філософів постліберального напрямку ми відносимо зокрема Ч. Тейлора, Д. Ірея та Ч. Кукатаса. Звичайно мова йде не про конкретно визначену школу, а про окремих оригінальних політичних філософів розмисли яких на тему мультикультуралізму мають тим не менше багато спільних точок дотику. У даній розвідці ми спробуємо виділити найбільш сутнісні і водночас спільні риси мультикультурних концепцій згаданих авторів а також розглянемо їх у взаємозв'язку із традиціями континентальної філософії (постмодернізм, постструктуралізм).

Рефлексії навколо проблеми мультикультуралізму наводять канадського комунітариста Ч. Тейлора на думку про локальний характер лі-

© Т. С. Литвин, 2013

бералізму, як типу культури притаманного західній цивілізації. «Лібералізм не є можливою територією для зустрічі всіх культур – впевнено заявляє Ч.Тейлор, – він є політичним вираженням культур одного типу, до того ж абсолютно несумісного з іншими типами культур» [1].

Виходячи із «соціальної тези» комунітаризму яка, полягає в тому, що культурне середовище визначає та обумовлює конкретну одиничну індивідуальність, Ч.Тейлор вважає, що «сліпий до відмінностей» лібералізм нав'язуючи усім без виключення єдину етико-аксіологічну систему є в першу чергу, несправедливим [12, с. 77]. Звідси випливає постульована Ч.Тейлором ідея диференціації соціальної та культурної політики відповідно вимог і прагнень меншитарних груп. На думку Ч.Тейлора ідентичність меншитарні-групи значною мірою залежить від її визнання іншими членами соціуму, більшістю. Відсутність визнання чи невірне визнання може не тільки створити спотворене, неадекватне сприйняття меншитарні-групи в суспільстві, але й завдати шкоди ідентичності її членів.

Ч. Тейлор помічає складну суперечність ліберального мультикультурного дискурсу, а саме те, що прагнення визнати усі культури рівноцінними по суті призводить до гомогенізації. «Категорична вимога робити сприятливі судження стосовно цінності інших культур є парадоксально – хтось, можливо, скаже, трагічно – гомогенізуючою. Бо коли висувають цю вимогу, мають на увазі, що ми ніби вже маємо стандарти, за якими можемо робити такі судження. Неявно застосовуючи наші стандарти для того, щоб судити про всі цивілізації та культури, політика відмінності може закінчитися тим, що зробить усіх однаковими» [1].

Попри все Ч.Тейлор залишається переконаним прихильником та апологетом мультикультуралізму. Однак, поставлена ним проблема викликає питання чи можна говорити про спроможність мультикультуралізму якщо його реалізація відбувається в умовах ліберальної демократії, що не гарантує уникнення упередженості. Наскільки сильною є ця часто неусвідомлювана спокуса оцінити «іншого» за вже готовими західними критеріями свідчать наведені Ч. Тейлором дещо іронічні слова приписувані британському белетристу Мері Белоу про те, що люди Заходу із превеликим задоволенням будуть читати зулуського Толстого коли такий з'явиться. Але чому зулуська чи будь-яка інша культура має відтворювати форми притаманні цивілізації Заходу?

Насамперед виявляє слабкість постульована мультикультуралістами ідея плюралізму, тобто рівноцінності культур. Тут слід зауважити, що за постмодерністськими трендами досить часто можуть приховуватися старі модерні метанарації так критиковані самими ж постмодерніста-

ми. Приміром, чи не можна розгледіти за ідеєю культурного плюралізму силуети модерних ідей егалітаризму та емансипації? Здається що слідом за втіленням ідеї соціального егалітаризму через республіканські демократичні інститути настав час для втілення нівелюючого егалітаризму культур. Чи не в цьому ключі слід розуміти полісемантичну дельозівську формулу «плюралізм = монізм»? [2, р. 20-21].

Те ж саме стосується метанаративу емансипації який очевидно передчасно був «похований» Ж.-Ф. Ліотаром, бо ж будь-яка мінориті-група (суб'єкт мультикультуралізму) апелює, в першу чергу, до ідеї емансипації, і на цій ідеї тією чи іншою мірою побудовані практично усі мультикультурні концепції (приміром «політика визнання» того ж Ч. Тейлора). Очевидно, що сама ідея рівноцінності має спиратися на певні критерії, і, усвідомлено чи ні, мультикультуралісти обирають у якості таких критеріїв ті, що були витворені західною культурою. Але у свою чергу це призводить до нівеляції самотності культур відмінних від західної.

Тобто знову і знову ми натикаємося на приховані європоцентристські конотації. Недивно, що деякі суспільствознавці приміром той же Е. Гіденс намагаються гіперболізувати вплив глобалізації на локальні культури, типу уявлення про принципів самотності інших культур в нашу глобальну еру давно не відповідають дійсності [3, с. 10]. Однак, погляд на іншого як на дзеркальну проекцію самого себе, так само як і надання іншому рис «кітчевої екзотичності», часто гротескної чи карикатурної, як добре показав Р. Барт є двома сторонами однієї медалі. Попри вдавану протилежність обидві риторичні фігури: і ототожнення і екзотичність (у Р. Барта «позбавлення історії») насправді походять від єдиного кореня – поверхневого розуміння іншої культури, а головне неспроможності і небажання зрозуміти її глибше [4, р. 255-256].

На нашу думку говорити про справжню цінність культури можна лише у дискурсі нерівності культур. Однак мова іде не про нерівність яка слугує обґрунтуванням і виправданням расизму чи дискримінації, а про нерівність у бердяєвському сенсі, тобто нерівність яка дозволяє схопити неповторність і самотність тієї чи іншої культури на противагу гомогенізуючій егалітарності. Недарма М. Бердяєв говорив, що «рівність є метафізично пустою ідеєю»; і хоча це визначення стосувалося соціального егалітаризму на нашу думку його можна застосувати і щодо культурного егалітаризму/плюралізму [5, с. 213].

Міркування схожі до тих що висловлює Ч. Тейлор, знаходимо у британського політичного філософа Д. Грея, коментатора І. Берліна. Як і Ч. Тейлор, він в першу чергу постулює ідею необґрунтованості захіань ліберальної теорії на універсальність, навпаки наголошуючи

на її партикулярному характері. Тобто межі ліберальної культури збігаються із межами західної цивілізації. Одна із праць Д. Грея має показову назву «Поминки за Просвітництвом».

«Ліберальні інститути і практики – зазначає Д. Грей, – це всього лишень конкретні форми життя, ніяким чином не обов'язкові для усіх. ... з упевненістю можна сказати, що плюралізм цінностей не може підтвердити законність зазіхань лібералізму як теорії чи суми принципів на володіння вищою істиною ... Міра безсилля принципів, що беруть початок у ліберальному проекті, настільки серйозна, що надає право відмовитися від універсалістських сподівань ліберальної теорії» [6, с. 257, 259].

Отже, якщо ми вірно розуміємо слова Д. Грея, а здається їх не можна розуміти інакше як тільки буквально, тоді, виходить що лібералізм сильно релятивізуєчись сам себе нівелює. «Історичний факт багатоманітності концепцій блага чи світогляду в якомусь певному суспільстві може слугувати вагомим підґрунтям прийняття ліберальних інститутів цим суспільством, але якщо плюралізм цінностей правий, то діапазон форм справжнього людського процвітання значно ширший ніж можуть вмістити рамки ліберальних форм життя» [6, с. 259].

Критикуючи класичний ліберальний дискурс Д. Грей постулює концепцію «агонального лібералізму», одним із джерел якої безперечно є політична філософія І.Берліна. Як відомо, І.Берлін чи не першим серед ліберальних теоретиків актуалізував проблему етичного і ціннісного плюралізму. Концепція І.Берліна отримала назву «плюралізму цінностей» («value pluralism»). Д. Грей часто оперує поняттям плюралізму цінностей, як видно із вищенаведених цитат.

«Плюралізм, із тією мірою негативної свободи, яку він тягне за собою, як на мене, – говорить І.Берлін у «Чотирьох есе про свободу», – є правдивішим і гуманнішим ідеалом Він правдивіший, бо, принаймні, визнає той факт, що в людини багато цілей, не завжди сумірних, які постійно змагаються між собою. ... Припущення, що усі цінності можна виміряти за одним масштабом, на мою думку, фальсифікує наше знання, згідно з яким люди – це вільні діячі» [7, с. 582].

І.Берлін також звертає увагу в есеї «Оригінальність Макиавеллі» на те, що саме цей ренесансний мислитель уперше у історії західної думки поставив проблему плюралізму у соціальній філософії, проголосивши рівноцінними але не рівнозначними дві етико-аксіологічні системи греко-римську (античну) та християнську. «Плюралізм цінностей» І.Берліна став проривом у ліберальній політичній теорії, що до цього як уже не раз говорилося базувалася на універсалізмі в основі якого лежав західний тип ментальності та світобачення вироблений у добу раннього

модерну. Недарма І.Берліна часто називають якщо не основоположником то принаймні предтечею концепції мультикультуралізму.

Свою концепцію «агонального лібералізму» Д. Грей називає неklasичною формою лібералізму. Основу цієї концепції, на думку теоретика, складає не стільки факт існування раціонально несумірних цінностей, скільки ідея того що ці несумірні цінності й складають основу ліберальних принципів, в той же час підриваючи саму можливість створення вичерпної системи цих принципів. «З істини, що утворює існування множини несумірних цінностей – говорить філософ, – неможна вивести пріоритет однієї із них, скажімо свободи, автономії або ж можливості приймати рішення. Плуралізм цінностей не може мати своїм наслідком, або ж слугувати обґрунтуванням якійсь більш ширшій, і тим більше загальній концепції лібералізму ... Ми повинні раз і назавжди відмовитися від панівної ілюзії Просвітництва – химери раціональної моралі та її названої дитини – проекту науки політики» [8, с. 618].

Не можна не помітити, що погляди Д. Грея та І. Берліна на соціум, як децентрований простір конкуруючих між собою систем цінностей надзвичайно близькі ідеї викладених із цього ж приводу Ж.-Ф. Ліотаром у своїй головній праці «Суперечка». Як зазначав із цього приводу В. Вельш, один із найбільш відомих епігонів та коментаторів Ж.-Ф. Ліотара: «постмодерна політика – «філософська політика» Ліотара – не виступає ані за партикулярне, ані за універсальне, а турбується про розвиток багатьох партикулярних можливостей, які, на її думку, універсально потрапляють у конфліктну ситуацію» [9, с. 220]. За умов існування множини гетерогенних життєвих проектів і систем цінностей кантіанська ідея досягнення свободи і щастя кожного за умов дотримання оптимального консенсусу видається утопічною. Суперечка заступає місце консенсусу.

На думку Д. Грея, із ідей найвищого добра, досконалої людини, досконалого суспільства впливає насправді утопічна ідея побудови соціуму, який би, подолавши фундаментальні конфлікти, підійшов до межі що знаменує собою кінець історії та політики. «Отже, – говорить Д. Грей, – від позбавленого дисгармонії утопічного суспільства, в якому усі добрі речі співіснують, слід відмовитись *Нам рекомендують ліберальне суспільство, де відкрито трактують моральні конфлікти, не з тієї причини, що тільки воно задовольняє вимоги людської природи, а тому, що в ньому не уникають і не цураються конкуренції різних благ, а активно заохочують її*» [8, с. 618].

Концепція «Ліберального архіпелагу» британського лібертаріанця Ч. Кукатаса, доповнює і продовжує міркування згаданих вище постліберальних теоретиків, відрізняючись від них можливо лише більшим

радикалізмом і парадоксальністю, часто доведеною до крайніх суперечностей. Ім'я Ч. Кукатаса практично невідоме у вітчизняному академічному суспільствознавстві. Частково причиною цього є те, що його головна праця «Ліберальний архіпелаг», присвячена нормативним проблемам мультикультуралізму була перекладена російською мовою лише у 2011 році. Хоча із іншого боку вітчизняний читач мав змогу ознайомитися із основними положеннями концепції Ч. Кукатаса завдяки російським перекладам кількох його доповідей та есеїв, доступних у мережі.

Вибір Ч. Кукатасом мультикультурних студій у якості одного із напрямків своїх наукових зацікавлень не є випадковим. Частково такий вибір обумовлений його етнічним походженням, оскільки Ч. Кукатас народився в Малайзії – країні зі значною етнічною, мовною та релігійною багатоманітністю, і належав до тамільської меншини яка, до того ж не належала до корінного населення країни.

Наступним важливим чинником було продовження навчання у Австралії де він залишився працювати займаючись суспільствознавчими дослідженнями. Як відомо із початку 70-их років уряд цієї країни почав упроваджувати мультикультурний курс. Саме тому Ч. Кукатас досить часто наводить приклади австралійського досвіду впровадження мультикультурної моделі. Зараз Ч. Кукатас є професором політичної філософії у Вищій школі економіки в Лондоні.

Рішучість Ч. Кукатаса у питаннях мультикультуралізму у чомусь близька до радикалізму його британського колеги Б. Парекха, до речі індуса за походженням. Б. Парекх особливо наголошує на тому, що індивід народжується в культурі, що лежить в основі групової відмінності. Саме культура групи є основою контексту, у якому формуються індивідуальні ідентичності. Атака на культуру або відмова визнати її значимість є також атакою на індивіда, що є членом даної культурної групи. Обґрунтовуючи потребу діалогу культур, різних етичних та ціннісних систем, Б. Парекх критикує обмеженість лібералізму, що, в першу чергу, виявляється у небезпечній універсалізації тієї системи цінностей, яку поділяє більша частина суспільства [12, с. 78].

Однак, світогляд Ч.Кукатаса як лібертаріанця склався головним чином під впливом праць Ф. фон Гаєка, а як теоретик мультикультуралізму Ч. Кукатас, за його ж щирим визнанням, багато чим завдячує В. Кимліці, хоча у подальшому він дійшов до значних розбіжностей із останнім, аргументовано критикуючи його концепцію. Нарешті, на сторінках «Ліберального архіпелагу» – своєї центральної праці присвяченої проблематиці мультикультуралізму Ч.Кукатас солідарний із міркуваннями Д. Грея, щодо плюралізму та ідеї несумірності цінностей [10, с. 15].

Насамперед та система поглядів, що вкладається Ч. Кукатасом у поняття «лібералізму» радикально відрізняється від точки зору ортодоксальних лібералів. Головною рисою ліберального суспільства Ч.Кукатас уважає свободу асоціацій, щоправда цей принцип він тлумачить інакше ніж приміром В.Кимліка. Ч.Кукатас не приховує, що його погляди несуть на собі значний відбиток анархізму, що й не дивно для лібертаріанця

Він бачить суспільство у якості «ліберального архіпелагу» спільнот, або «спільноти спільнот». Ч.Кукатас надає перевагу мультикультуралізму «без страху та фаворитизму», тобто вважає, що держава не повинна сприяти меншинам, субсидувати їх, підтримувати фінансово чи іншим шляхом, але й не повинна застосовувати заходів, спрямованих на пригнічення їхньої ідентичності, навіть якщо мова іде про явно неліберальні елементи. Ч. Кукатас зазначає, що мультикультурна модель соціуму може включати ряд неліберальних елементів.

«Від людей не вимагають дотримуватися цінностей, яких вони не поділяють, і не забороняють їм жити, відповідно до дорогих їм принципів ... Присутність інших культур і традицій сприймається толерантно, навіть якщо ці традиції не узгоджуються із лібералізмом і ліберальними цінностями» [11]. Справжня толерантність на думку Ч. Кукатаса полягає не у принципі взаємності, а у принципі терпимості до тих, хто не має такої толерантності й не поділяє цінностей більшості.

Таку модель Ч. Кукатас називає «м'яким мультикультуралізмом» і характеризує, як «режим найбільшої толерантності», у той час як концепцію В.Кимліки він називає «жорстким мультикультуралізмом», коли не заперечуючи культурної багатоманітності держава все ж втручається у справи спільнот підтримуючи чи навпаки обмежуючи їх в силу відповідних обставин, наприклад, через ворожість до ліберальних цінностей. «Ті, хто входить в це суспільство [побудоване на принципах «м'якого мультикультуралізму» – Т.Л.], можуть без перешкод жити відповідно до своїх традицій або ж як частина космополітичного цілого, або як представники культурних меншин, пов'язаних із іншими досить малою мірою» [11].

Кукатас наводить приклади двох можливих моделей ліберального соціуму, вдаючись до абстракції. Перша модель названа ним «Паноптикумом» складається зі спільнот заснованих на принципі вільної асоціації який надає їхнім учасникам можливість виходу зі своєї спільноти і право вступити до іншої, однак забороняє вступати до спільнот, що обмежують їхню індивідуальну свободу. Ця модель чимось нагадує «ліберальний культуралізм» В. Кимліки. Такий ідеал суспільства поділяють усі ліберали і вважають його справедливим, проте на думку Ч.Кукатаса, таке суспільство не може вважатися ліберальним.

Протилежна модель названа ним «Мітопією» складається із замкнених громад що суворо регламентують життя своїх учасників. Формально учасники таких спільнот мають право виходу, однак сприймають своє становище, нехай навіть мова і йде про обмеження індивідуальної свободи, як щось належне. Ч. Кукатас висловлює парадоксальну думку, що саме таке фрагментоване суспільство є вільним, відкритим і ліберальним, навіть якщо деякі зі спільнот є замкненими, а їхні члени піддаються постійній процедурі «промивання мізків». Навпаки, порушенням свободи буде втручання у функціонування навіть такої неліберальної спільноти [12, с. 92-93].

На його думку держава чи будь-яка інша владна сила не має право втручатися у життя спільноти, навіть з метою зниження ціни виходу індивіда зі спільноти (а у випадку із громадами – репрезентантами традиційного типу культури, така ціна буває надто завеликою). «У філософії – резюмує Ч.Кукатас, – часто доводиться робити вибір саме такого характеру, оскільки теорія нерідко змушує нас доводити проблему якщо не до абсурду, то до досить неприємного логічного кінця» [13].

На нашу думку запропонована Ч.Кукатасом концепція найближча до постмодерністської ідеї плюралізму. По-перше, у ній нівелюється поняття універсальності. Ч.Кукатас визнає, що його концепція «розходиться з більшістю сучасних політичних теорій внаслідок принципового заперечення двох речей: по-перше, того, що яка-небудь конкретна група, клас або спільнота можуть мати право на особливе визнання; і, по-друге, існування якої-небудь авторитетної точки зору – політичної або філософської (метафізичної), що в остаточному підсумку таке визнання буде обґрунтовувати» [10, с. 25].

Ч. Кукатас гостро критикує ортодоксальний модерний лібералізм заснований на «проекті Просвітництва» та висунуту ним ідею егалітаризму. Ч. Кукатас не заперечує ідею егалітаризму, однак бачить в її основі інше підґрунтя. «Взагалі загальновідома історія про зору Просвітництва – говорить Ч.Кукатас, – що проголосила революційну концепцію гуманізму й суспільства, якому властива рівність і свобода совісті, стала здаватися сумнівною. Просвітницький дискурс подає рівноправність (*liberation*) як усунення розбіжностей Однак до рівноправності не можна було прийти шляхом придушення розбіжностей. Навпаки, звільнення (*emancipation*) вимагало визнання розбіжностей і наділення правами тих, хто відрізняється від основної маси (тобто представників пригноблених меншостей)» [10, с. 21-22].

У іншому місці він, як і Д. Грей, критикує модерний лібералізм за його гіпертрофований раціоналізм і універсалістські претензії що виявляються у прагненні окреслити раз і назавжди визначений, чіт-

кий перелік благ та цінностей. «Лібералізм нездатний забезпечити розуміння сучасних проблем – говорить Ч.Кукатас, – оскільки обтяжений філософською дурістю епохи Просвітництва. У якості універсалістської політичної теорії, що помилково постулює можливість загального раціонального обґрунтування суспільних інститутів, а також політичної влади, лібералізм нездатний пояснити конкретні прихильності – релігійні, національні й культурні, домінуючі в сучасних суспільствах» [10, с. 21].

Критика Ч.Кукатасом ліберального універсалізму і раціональності надзвичайно нагадує недовіру до великих нарацій (зокрема метанаративу емансипації), яку ми знаходимо у «Ситуації постмодерну» Ж.-Ф. Ліотара. Показово, що у своїх текстах він не посилається спеціально на філософів-постмодерністів, його кругозір обмежений виключно ліберальними мислителями. Ч. Кукатас, як і В. Кимліка вважає, що постмодерністський підхід до вирішення мультикультурних проблем, як більш радикальний, не виходить за межі ліберальної теорії, так само, до речі, як і «культурний консерватизм» (у В. Кимліки – «громадянський унітаризм») прихильники якого виступають за збереження культурної одноточності та обмеження міграційних потоків.

Нарешті, Ч.Кукатас, на противагу В.Кимліці, вважає національну державу тимчасовим інститутом, існування якого на сьогоднішній день виправдане лише функцією збереження досягнень цивілізації [10, с. 41]. Таке розуміння держави зрештою характерне для усіх лібертаріанців, однак в той же час у цьому пункті погляди Ч. Кукатаса теж близькі до постмодерністських концепцій, оскільки справжній плюралізм культур – різноматичний культурний простір, не потребує структурованої Нації-Держави, а навпаки сприяє її нівелюванню. Схожі ідеї можна знайти у таких радикальних постмодерністських авторів як Ж. Дельоз, А. Негрі та М. Хардт.

Таким чином, окреслена нами група постліберальних теоретиків обираючи предметом своїх філософсько-політичних рефлексій проблему культурного плюралізму та гетерогенності виходять за межі ліберального дискурсу, відмовляючись від універсалістського трактування ліберальної етико-аксіологічної системи. Лібералізм мислиться ними як одна із багатьох етико-аксіологічних концепцій що конкурують між собою у сучасному гетерогенному соціокультурному просторі.

Як бачимо вказані мислителі схильні трактувати такі категорії як «соціум», «культура», «цінності», «блага» через постмодерністські принципи множинності, децентрованості аструктурності та «суперечки». В цьому сенсі вони близькі не стільки до деяких маргінальних постмодерністських концепцій позначених песимізмом та екстравагант-

ністю, як до мейнстрімової версії постмодерну запропонованої Ж.-Ф. Ліотаром. Тобто постмодерн мислиться не як антитеза модерну, а як, свого роду, діалектичний синтезу (гегельянське «заперечення заперечення») що знімає такі крайнощі раннього (новочасного) модерну як логоцентризм, універсалізм, ідею ієрархії раз і назавжди визначених цінностей.

З огляду на прірву, що пролягає між англосаксонською аналітичною традицією та континентальною філософією, а також враховуючи те, що згадані нами постліберальні теоретики не є епігонами постмодернізму, рецепція стрижневих постмодерністських принципів у їхніх мультикультурних концепціях є чимось дійсно безпрецедентним.

Тим не менше сьогодні зарано говорити про якусь, хоча б мінімальну, рецепцію цих ідей у сфері політичної практики. Останні міжнародно-політичні реалії (зокрема агресивні дії Заходу проти Сирії) доводять що західні ліберальні демократії продовжують відштовхуватися від ідей класичного лібералізму як універсальних та аксіоматичних, більше того намагаючись силоміць нав'язати свою систему цінностей іншим державам і культурам.

Очевидно, що про права людини чи свободу асоціацій можна говорити лише у тому суспільстві й у тій культурі де є автономний суб'єкт як раціонально-вольове начало, як самодостатня соціальна мода над якою не тяжіють метаіндивідуальні чинники. Саме тому один із основоположників концепції культурного релятивізму – американський соціальний антрополог М. Герсковіц свого часу критикував проєкт «Загальної декларації прав людини» як такий, що претендуючи на універсальність нав'язує іншим культурами типово західні уявлення засновані на індивідуалістичній антропології.

Але «благі прагнення» силоміць привити «відсталім» суспільствам і культурам «ідеальні» західні форми соціального буття, на чому у свій час наполягав Д.-С. Міллер, як показав хід історичного процесу призводить лише до негативних наслідків. Саме тому ці пережитки культурного расизму породженого класичним модерном слід подолати. Сьогодні ми не маємо більше підстав утверджувати що спосіб життя і система цінностей західної цивілізації є найбільш оптимальними.

Література

1. *Тейлор Ч.* Мультикультуралізм і Політика визнання [Електронний ресурс] / Чарльз Тейлор. – Режим доступу: <http://www.philosophy.ua/lib/text.taylor.pdf>
2. *Deleuze G.* A Thousand Plateaus. Capitalism and Schizophrenia / Gilles Deleuze, Felix Guattari. – University of Minnesota Press, Minneapolis, London, 2002. – 612 p.

3. Гіденс Е. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя / Ентоні Гіденс. – Київ: Альтерпрес, 2004. – 104 с. – («Сучасна гуманітарна бібліотека»).

4. Barthes R. Mythologies / Roland Barthes. – Paris : Points Essais, . 1957 – 241 p.

5. Бердяев Н. Самопознание: опыт философской автобиографии / Николай Бердяев. – М. : Международные отношения, 1990. – 336 с.

6. Грей Д. Поминки по Просвещению: Политика и культура на закате современности / Джон Грей. – М. : Праксис, 2003. – 368 с. – (Серия «Новая наука политики»).

7. Берлін І. Два концепти свободи / І.Берлін // Лібералізм: антологія. – К. : Смолоскип, 2009. – С. 546-584. – (серія: «Політичні ідеології»)

8. Грей Д. Про негативну і позитивну свободу / Джон Грей // Лібералізм: антологія. — К. : Смолоскип, 2009. – С. 600-619. – (серія: «Політичні ідеології»).

9. Вельш В. Наш постмодерний модерн / Вольфганг Вельш. – К. : Альтерпрес, 2004. – 328 с. – («Сучасна гуманітарна бібліотека»).

10. Кукатас Ч. Либеральный архипелаг: Теория разнообразия и свободы / Ч.Кукатас. – М. : Мысль, 2011. – 482 с.

11. Кукатас Ч. Теоретические основы мультикультурализма [Электронный ресурс] / Ч. Кукатас. – Режим доступа: <http://inliberty.ru/library/study/327/>

12. Хомяков М. Брайан Бэрри: либеральный универсализм против мультикультурализма и национализма / М.Хомяков // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2007. – Том X. – №1. – С. 74-100.

13. Кукатас Ч. Две модели либертарианского общества [Электронный ресурс] / Ч. Кукатас. – Режим доступа: <http://inliberty.ru/library/study/329/>

Литвин Т. С.

ПРОБЛЕМА ПЛЮРАЛИЗМА КУЛЬТУР И ЦЕННОСТЕЙ В РЕФЛЕКСИЯХ ПОСТЛИБЕРАЛЬНЫХ ТЕОРЕТИКОВ

В статье анализируются мультикультурные концепции постлиберальных теоретиков школы аналитической философии в их взаимосвязи с постмодернистским дискурсом.

Ключевые слова: *плюрализм ценностей, «либеральный архипелаг», политика признания, агональный либерализм, «мягкий мультикультурализм».*

Litvin T. S.

PROBLEM OF PLURALISM OF CULTURES AND VALUES IN REFLECTION OF POST-LIBERAL POLITICAL PHILOSOPHERS

This article analyzes the multicultural concept of post-liberal theorists in their correlation with postmodern discourse.

Keywords: *value pluralism, «liberal archipelago», politics of recognition, agonical liberalism, «soft multiculturalism».*

Надійшла до редакції 27.07.2013 р.